

Ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ Τεχνητὴ Νοημοσύνη

Μαρίας Παζάρσκη*

Ὑπὸ τὸν ὄρο *Τεχνητὴ Νοημοσύνη* νοεῖται ὁ κλάδος ποὺ ἀφορᾷ ἓνα σύνολο ἐπιστημῶν, θεωριῶν καὶ τεχνικῶν ὁ ὁποῖος στοχεύει στὴ μίμηση τῶν γνωστικῶν ἱκανοτήτων ἑνὸς ἀνθρώπου¹. Στὶς ἡμέρες μας πρόκειται γιὰ τὴν πιὸ ἰσχυρὴ ἀναδυόμενη τεχνολογία στὸν πλανήτη καὶ ἔχει ἐφαρμογὲς παντοῦ ὅπου ἡ κοινωνία χρησιμοποιοῖ ὑπολογιστές. Μετασχηματίζει τὸ παρὸν καὶ διαμορφώνει τὸ μέλλον μας ταχύτερα ἀπὸ ὅποιαδὴποτε τεχνολογία².

Ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους φόβους ἀρκετῶν ἐπιστημόνων εἶναι οἱ ἀν-εξέλεγκτες δυνατότητες τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης καὶ τὰ ἀπρόβλεπτα ἀποτελέσματά της. Στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα ὑπάρχει ἡ ἀποδοχὴ ὅτι μπορεῖ πλέον νὰ ξεπεράσει τὰ ὅρια τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρωπίνου μυαλοῦ³, σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ νὰ μὴν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος οὔτε νὰ τὴν ἐλέγξει οὔτε νὰ κατανοήσῃ πῶς δρᾷ. Γίνεται λόγος γιὰ «μὴ ἀναγνώσιμες τεχνολογίες», γιὰ «μοντέλα μαῦρα κουτιά», ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ τεθεῖ ἡ λειτουργία τους στὸ κατάλληλο ρυθμιστικὸ πλαίσιο ὥστε νὰ

* Ἡ Μαρία Παζάρσκη εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ μέλος τοῦ Ἑργαστηριακοῦ καὶ Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ (Ε.ΔΙ.Π.) τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

1. Council of Europe, *History of Artificial Intelligence*. Διαθέσιμο στὸν δικτυακὸ τόπο: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/history-of-ai> [20.9.2023].

2. Βλ. M. Tegmark, *Life 3.0. Τί θὰ σημαίνει νὰ εἶσαι ἄνθρωπος στὴν ἐποχὴ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης*, Ν. Χοῦνος (ἐπιμ.), μετάφρ. Ν. Ἀποστολόπουλος, ἐκδ. Τραυλός, Ἀθήνα 2018· ΚΥΡΙΟΣ ΤΥΠΟΣ, Ἡ ἠθικὴ διάσταση τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, ΤΥΠΟΣι, 13.06.2019, <https://typos-i.gr/article/h-h8ikh-diastash-ths-technhths-nohmosynhs> [20.9.2023].

3. Βλ. Μάρθα Κίσκιλα, Τεχνητὴ νοημοσύνη. Φίλος ἢ ἐχθρός;, *tvxs*, 19 Δεκ. 2017, <https://tvxs.gr/news/sci-tech/tecniti-noimosyni-filos-i-exthros/> [20.9.2023].

ἀποβαίνουν ἐπωφελεῖς στὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα καὶ ταυτόχρονα νὰ εὐθυγραμμίζονται μὲ τὶς θεμελιώδεις ἀξίες τῶν κοινωνιῶν μας⁴.

Οἱ ἀνατροπές ποὺ φέρνει ἡ Τεχνητὴ Νοημοσύνη μὲ τὴ γενικευμένη ἐφαρμογὴ της σὲ κάθε τομέα εἶναι ζήτημα ποὺ ἀπασχολεῖ τὴν ἀκαδημαϊκὴ καὶ ἐπιστημονικὴ κοινότητα⁵. Ἡ συζήτηση ποὺ διεξάγεται σὲ παγκόσμιο ἐπίπεδο γιὰ τὸν θετικὸ ἢ ἀρνητικὸ ἀντίκτυπο ποὺ θὰ ἔχει πάνω σὲ ὅλα τὰ σοβαρὰ ζητήματα, ὅπως πολέμους, κλιματικὴ ἀλλαγὴ, μετανάστευση, υγεία, ζητήματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης κ.ἄ., εἶναι ἴσως ἡ πιὸ σημαντικὴ τῆς ἐποχῆς μας. Ἀφορᾷ τὸ συλλογικὸ μας μέλλον. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται μόνο μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης. Τὰ ζητήματα ποὺ ἐγείρονται εἶναι πολλὰ καὶ κρίσιμα ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως, καθὼς ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐξαρτᾶται νὰ ἐπιλέξουμε τί μέλλον θέλουμε. Θὰ ἐλέγχουμε ἐμεῖς τὶς νοήμονες μηχανές ἢ θὰ ἐλέγχουν αὐτὲς ἐμᾶς; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν προηγμένη αὐτὴ τεχνολογία; Τί θὰ σημαίνει νὰ εἶσαι ἄνθρωπος στὴν ἐποχὴ τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης; Πῶς θὰ ἐπηρεάσει ἡ αὐτοματοποίηση τὴ δικαιοσύνη, τὶς θέσεις ἐργασίας, τὴν πολιτικὴ, τὴν ἱατρικὴ, τὴν κοινωνία, ὁλόκληρὴ τὴν ἀνθρωπότητα; Πόσο ἀποδεκτὴ θὰ εἶναι ἡ ἐτυμηγορία ἐνὸς ρομποτικοῦ δικαστῆ; Πρέπει νὰ ἀναπτύξουμε θανατηφόρα αὐτόνομα ὅπλα; Θὰ θέλαμε νὰ δημιουργήσουμε τὴ ζωὴ 3.0. καὶ νὰ τὴν ἐξαπλώσουμε σὲ ὅλο τὸν κόσμο; Τί εἶναι ἡ συνείδηση καὶ πότε θὰ τὴν ἀποκτήσουν καὶ οἱ μηχανές; Εἶναι ἐφικτὴ μία ἠθικὴ τεχνητὴ νοημοσύνη; Πόσο ἀνθρωποκεντρικὴ θὰ

4. Γ. Παλαιολόγος, Νταρὸν Ἀτζέμογλου στὴν «Κ»: Ἡ τεχνολογία δὲν σημαίνει πρόοδος, *Ἡ Καθημερινή*, 15-6-2023, <https://www.kathimerini.gr/society/562463419/ntaron-atzemogloy-stin-k-i-technologia-den-simainei-kai-proodo/> [20.9.2023]. Σύμφωνα μὲ τὸν Στίβεν Κέιβ, ἐρευνητὴ φιλοσοφίας καὶ ἐκτελεστικὸ διευθυντὴ τοῦ Leverhulme Centre for the Future of Intelligence στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Κέιμπριτζ, σημεῖο «κλειδί» εἶναι οἱ μεταβολές ποὺ θὰ φέρει ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη νὰ εὐθυγραμμίζονται μὲ τὶς θεμελιώδεις ἀξίες τῶν κοινωνιῶν μας. Βλ. σχ. Ἀγγ. Ἀλ. Ἀθανασόπουλος, Ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη πρέπει νὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ τὶς θεμελιώδεις ἀξίες μας, *Τὸ Βήμα*, 11.09.2021, <https://www.tovima.gr/2021/09/11/society/i-texniti-noimosyni-prepei-na-eythygrammizetai-metis-themeliodeis-aksies-mas/> [20.9.2023].

5. Βλ. Ρουμπίνα Σπάθη, Οἱ ἀνατροπές ποὺ φέρνει ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη, *Ἡ Καθημερινή*, 18.06.2023, <https://www.kathimerini.gr/economy/562476553/oi-anatropes-poy-fernei-i-techniti-noimosyni/> [20.9.2023].

είναι ή νέα πορεία της Ιστορίας⁶; Σε όλα αυτά τα κρίσιμα ερωτήματα οι απαντήσεις δεν είναι εύκολες ούτε δίνονται γρήγορα.

Βάσει όσων προαναφέρθηκαν, φαίνεται πώς ο επαναπροσδιορισμός της θέσης και της μελλοντικής πορείας του σύγχρονου ανθρώπου μέσα στον κόσμο είναι απαραίτητος. Η βιβλική θεώρηση για τον άνθρωπο, είναι επίκαιρη σήμερα όσο ποτέ προς αυτήν την κατεύθυνση. Οι αφηγήσεις για την προϊστορία της ανθρωπότητας⁷, κυρίως γύρω από τη δημιουργία του ανθρώπου, την ιστορία του παραδείσου, την πτώση και τον πύργο της Βαβέλ, στις οποίες επικεντρωνόμαστε κατά την παρούσα εισήγηση για τον σκοπό αυτό, διακηρύττουν θεμελιώδεις θεολογικές αλήθειες και αποτελούν πομπό ισχυρών μηνυμάτων προς τον άνθρωπο της χρυσής εποχής των δεδομένων και των αλγορίθμων⁸.

Η Παλαιά Διαθήκη θεωρεί τον άνθρωπο δημιούργημα του Θεού, που ή ζωή του βασίζεται στη σχέση του με τον Θεό. Σύμφωνα με τη θεολογική

6. Οι συγκεκριμένες παρατηρήσεις, οι όροι *Ζωή 1.0*, *Ζωή 2.0*, *Ζωή 3.0* και η επεξήγηση αυτών ανήκουν στον Max Tegmark, διακεκριμένο Καθηγητή Φυσικής στο M.I.T., ο οποίος ήγεται παγκοσμίως της έρευνας για το πώς θα αποβεί ωφέλιμη για την ανθρωπότητα ή Τεχνητή Νοημοσύνη. Κατά τον Max Tegmark, ο όρος *Ζωή 3.0 (Life 3.0)/τεχνολογική ζωή* είναι ή ζωή που δεν υπάρχει ακόμη στη γη. Μπορεί να επανασχεδιάσει εντυπωσιακά όχι μόνο το λογισμικό της (τεχνολογικό στάδιο) αλλά και το υλισμικό της (βιολογικό στάδιο) αντί να περιμένει να εξελιχθεί σταδιακά μετά από πολλές γενιές. Η *Ζωή 2.0 (Life 2.0)/πολιτισμική ζωή* μπορεί να επανασχεδιάσει μεγάλο μέρος του λογισμικού της: οι άνθρωποι μαθαίνουν πολύπλοκες νέες δεξιότητες, όπως γλώσσες, αθλήματα και επαγγέλματα. Έτσι, μπορούν να αναθεωρήσουν πλήρως όχι μόνο την κοσμοαντίληψή τους αλλά και τους στόχους της. Η *Ζωή 1.0 (Life 1.0)/άπλη βιολογική* αδυνατεί να επανασχεδιάσει το υλισμικό και το λογισμικό της κατά τη διάρκεια της ζωής ενός οργανισμού: Και τα δύο καθορίζονται από το DNA της και τροποποιούνται μόνο μέσω της εξέλιξης μετά από την παρέλευση πολλών γενεών. Βλ. σχετικά M. Tegmark, *Life 3.0. Τι θα σημαίνει να είσαι άνθρωπος στην εποχή της τεχνητής νοημοσύνης*, ό.π., σσ. 46-54, 64-67, 80.

7. Γεν. κεφ. 1-11.

8. Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε ότι ο Erich Fromm, στην Εισαγωγή του βιβλίου του με τίτλο: *Και ως Θεοί έσεσθε (You shall be as gods)*, θέτει το ερώτημα αν ή Εβραϊκή Βίβλος, ή Παλαιά Διαθήκη, έχει να μάς πει τίποτε σήμερα, στον άνθρωπο που ζει σε ένα κόσμο επαναστάσεων, αυτοματισμού, πυρηνικών όπλων, σε ένα κόσμο με μια υλιστική φιλοσοφία που σιωπηρά ή ρητά αρνείται τις θρησκευτικές αξίες. Βλ. "Ε. Φρόμ, *Και ως Θεοί Έσεσθε. Μια Ριζοσπαστική Έρμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης και της Παράδοσής της*, μετάφρ. Δημ. Θεοδωρακάτος, έκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1977, σ. 9.

διδασκαλία που μᾶς παρέχουν οἱ δύο ἐνότητες ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ τὸ θέμα τῆς δημιουργίας, ἡ πρώτη⁹, πὺν προέρχεται ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ J, καὶ ἡ δεύτερη¹⁰, πὺν προέρχεται ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ P, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ κορυφαῖο δημιούργημα τοῦ Θεοῦ πὺν φέρει εὐθύνῃ ἐνώπιον τοῦ δημιουργοῦ του¹¹.

Ὁ J σὲ ὅλῃ τὴν ἔκταση τῆς περιγραφῆς του δίνει ἰδιαίτερη θέση στὴν ἀγάπη καὶ τὴ φροντίδα πὺν ὁ Θεὸς δείχνει γιὰ τὸν ἄνθρωπο¹². Κάθε ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ ὑπηρετεῖ αὐτὸν τὸν σκοπὸ¹³. Τοῦ δίνει τὸν ὠραῖο κῆπο γιὰ κατοικία, δημιουργεῖ γι' αὐτὸν τὰ ζῶα καὶ στὸ τέλος τὴ γυναικα, γιὰτὶ δὲν εἶναι καλὸ νὰ εἶναι μόνος¹⁴. Τοῦ δίνει τὸ προνόμιο νὰ δώσει ὀνόματα στὰ ζῶα, κάτι πὺν τὸν ἐξυψώνει σὲ σχέση μὲ τὰ ὑπόλοιπα δημιουργήματα. Τὸ Γεν. 2, 7 παρουσιάζει τὸν Θεὸ ὡς ἕναν ἄριστο τεχνίτη, ἀγγειοπλάστη, πὺν παίρνει πηλὸ ὡς πρώτη ὕλη, τὸν πλάθει καὶ δίνει συγκεκριμένο σχῆμα, δημιουργώντας ἔτσι ἀπὸ τὴ γῆ τὸν πρῶτο ἄνθρωπο (Αδάμ)¹⁵. «Καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν»¹⁶ [«Τότε ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς καὶ φύσηξε μέσα στὰ ρουθούνια του πνοὴ ζωῆς. Ἔτσι ἔγινε ὁ ἄνθρωπος ζωντανὸ ὄν»]¹⁷. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα *γιατσάρ/ גַּזַּר*¹⁸, πὺν σημαίνει

9. Γεν. 2, 4β-25.

10. Γεν. 1, 1-2, 4α.

11. Βλ. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, τ. 1, Chr. Kaiser Verlag, München 1966, σ. 155· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, σ. 23 κ.ἐ· H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ἐπιμ. & μετάφρ. Ἰω. Μούρτζιος, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 745· P. J. Cools, *Geschichte und Religion des Alten Testaments*, Walter-Verlag, Olten 1965, σσ. 196-202.

12. Τὸ ἴδιο καὶ ἀκολουθῶς, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴν πτώση τῶν πρωτόπλαστων, δηλαδὴ ἔως τὸ Γεν. 3, 24.

13. Βλ. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σσ. 30-31.

14. W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, μετάφρ. Β. Στογιάννος, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Αθήνα 1981, σσ. 38-39.

15. Βλ. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὁ.π., σ. 172.

16. Gen. 2:7 LXT, *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*.

17. Γεν. 2, 7. Ἀγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη), μετάφρ. ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα, ἐκδ. Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας.

18. Βλ. Δ. Δόικος, *Λεξικὸ τῆς Βιβλικῆς Ἑβραϊκῆς Γλώσσας*, Α' Γένεσις, χ.ἐ., Θεσσαλο-

«σχημάτισε, έπλασε, δημιούργησε»· για να δείξει ότι δεν δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο με τον λόγο του όπως τα άλλα δημιουργήματα, για τα οποία χρησιμοποιείται το διαφορετικού νοήματος ρήμα *μπαραά* επίσης μεταφράζεται ως «δημιούργησε»¹⁹. *Έπιπλέον*, ο όρος *άφάρ/ ַפָּר*²⁰ του *Γεν. 2, 7*, που σημαίνει «ξερή γή, σκόνη, χώμα, χούς, άμμος»²¹, δηλώνει την αδυναμία του ανθρώπου γιατί μόνο σκόνη είναι και σκόνη θα γίνει²². Με αυτόν τον άπλο και παραστατικό τρόπο, ο *J* τονίζει τη στενή σχέση του ανθρώπου με τη γή, το έδαφος, αλλά και τη σχέση εξάρτησης από τον Δημιουργό του²³. Ο πρώτος άνθρωπος αναφέρεται στο έβραϊκό κείμενο με το άρσενικό ουσιαστικό *אָדָם* (Αδάμ)²⁴, που και

νίκη 1991, σσ. 21, 103.

19. Το ρήμα *μπαραά/ ַפָּר* (*Gen. 1:1 BHS*) χρησιμοποιείται για να δηλώσει αποκλειστικά τη δημιουργική ενέργεια του Θεού, ποτέ την ανθρώπινη πράξη. Απαντά πάντοτε έχοντας ως υποκείμενο τη λέξη Θεός και δηλώνει τη δημιουργία με τον λόγο του. Η ιδέα της δημιουργίας με τον λόγο υπάρχει και στους γειτονικούς με τον *Ίσραήλ* λαούς, π.χ. η αρχέγονη ήλιακή θεότητα, θεός Ρέ. Ο θείος λόγος στην περίπτωση του βιβλικού κειμένου ξεχωρίζει από τη δημιουργία, καθώς είναι αυτός που δίνει μορφή στην άμορφη ύλη. Είναι λόγος δημιουργικός. Με το ρήμα *γιατσάφ/ ַצַּף* (*Gen. 2:7 BHS*) δεν δηλώνεται το υλικό από το οποίο δημιουργεί κάτι ο Θεός. Βλ. W. Zimmerli, *Έπίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, δ.π., σσ. 39-40, 41-42· W. Eichrodt, *Theologie des Alten Testaments*, τ. 2-3, Stuttgart 1964, σσ. 63-66· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκικής Θεολογίας*, δ.π., σσ. 24-25· G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, δ.π., σ. 156· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρές Έρμηνευτικές Μελέτες σε άφηγηματικά κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης*, έκδ. Ροπή, Θεσσαλονίκη 2016, σσ. 71-72.

20. *Gen. 2:7 BHS*, *Bible Works 10*, *Bible Works 10*, Software for Biblical Exegesis & Research.

21. Δ. Δόικος, *Λεξικό της Βιβλικής Έβραϊκής Γλώσσας, Α' Γένεσις*, δ.π., σσ. 21, 168.

22. Το ίδιο λέγεται και στο *Γεν. 3, 19* (πρβλ. *Έκκλ. 12, 7*). Το σώμα του άνδρα θα επιστρέψει στο έδαφος, δηλαδή θα πεθάνει, κάτι που δεν ίσχυε στην αρχική δημιουργημένη τάξη. Πρβλ. *Ψωμ. 5,12*· H. D. Preuß, *Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', δ.π., σ. 745· Δ. Καϊμάκης, *Ψαλμ τῷ Θεῷ μου, Υπόμνημα σε έκλεκτους Ψαλμούς*, έκδ. Έκτυπωτική Ε.Π.Ε. "Uniprint Hellas", Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 318-319.

23. H. D. Preuß, *Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', δ.π., σ. 726.

24. Έναρθρο, όπως στο *Γεν. 2, 7* *χααδάμ /אָדָם* (*Gen. 2:7 BHS*), σημαίνει τον πρώτο άνθρωπο, τον Αδάμ, και στο *Γεν. 5, 1* τον προπάτορα του ανθρώπινου γένους. Χωρίς άρθρο, ως επίθετο στο άρσενικό, «*אָדָם*» (*Gen. 16:12 BHS*) και «*אָדָם*» (*Gen. 4:2 BHS*) ή «*אָדָם*» (*Gen. 47:20 BHS*) στο θηλυκό σημαίνει τον κοινό, τον κατώτερο. Η έβραϊκή λέξη *אָדָם* που σημαίνει «άνθρωπος» και ή ίδια στο θηλυκό γένος, *אָדָם* που σημαίνει «γή», «καρποφόρο καλλιεργημένο έδαφος» έχουν κοινή ρίζα και δηλώνουν την προέλευση του ανθρώπου από τη γή. Βλ. Δ. Δόικος, *Λεξικό της Βιβλικής*

αὐτὸ ἀντανακλᾷ τὴ σχέσηη του μὲ τὴ γῆ. Ἡ γήινη ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν πρέπει νὰ νοηθεῖ οὔτε ὡς τιμωρία οὔτε ὡς κακοτυχία στὸ πλαίσιο ἐνὸς κοσμολογικοῦ дуϊσμοῦ, ἀλλὰ ὡς ἀνθρώπινη κατάσταση ποὺ θέλησε ὁ Θεός²⁵.

Ὁ Κύριος ὁ Θεός, στὴ συνέχεια, τὸν ἄνθρωπο ποὺ σχημάτισε ἀπὸ τὸ χῶμα, μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ ἐνέργεια τὸν κάνει ζωντανὴ ὑπαρξή. Φυσᾷ μέσα στὰ ρουθούνια του πνοὴ ζωῆς²⁶, «νέφρες»²⁷/ ψῆ. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἡ πνοὴ ζωῆς ὡς ἀναπνοὴ ὀνομάζεται συχνότερα μὲ τὴ λέξη ρούαχ²⁸/רוּחַ, ἡ ὁποία ἔχει μεγάλο σημασιολογικὸ εὔρος²⁹. Ἐν τὴν ἀφαιρέσει ὁ Θεός ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τότε αὐτὸς πεθαίνει³⁰. Ἐνῶ τὸ ὕλικο κατασκευῆς του εἶναι τὸ εὐτελέστερο, δηλαδὴ τὸ χῶμα, στοιχεῖο ποὺ τὸν καθιστᾷ ἤδη ἀπὸ τὴ δημιουργία του ἀδύναμο, παίρνει ζωὴ

²⁵ Εβραϊκῆς Γλώσσας, *Α' Γένεσις*, ὁ.π., σ. 21· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κεείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σ. 84· *Ellicott's Commentary for English Readers*, "Man. Hebrew, Adam", στί: Bible Hub, Commentary, Gen 1, 26, <https://biblehub.com/commentaries/genesis/1-26.htm> [20.9.2023].

²⁶ Th. Klein, „Fleisch (NT)“, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*, Deutsche Bibel Gesellschaft, Mai 2007, <https://www.bibelwissenschaft.de/ressourcen/wiblex/neues-testament/fleisch-nt> [20.9.2023].

²⁷ Γεν. 2, 7.

²⁸ Βλ. σχ. H. W. Wolff, *Anthropologie des Alten Testaments*, Chr. Kaiser Verlag, Augsburg 1973, σσ. 25-48· H. Schwarz, *Wir werden weiterleben. Die Botschaft der Bibel von der Unsterblichkeit im Lichte moderner Grenzerfahrungen*, Verlag Herder, Freiburg 1984, σσ. 13-14. 28. *Ἡσ.* 42, 5, 57, 16· *Ἰωβ* 27, 3· 32, 8· 33, 4· 34, 14.

²⁹ Ἡ λέξη ρούαχ μπορεῖ νὰ σημαίνει τὸν ἄνεμο (*Ἐξ.* 10, 13, 19· 14, 21· *Ἡσ.* 7, 2), τὴν πνοὴ ἀέρα (*Γεν.* 3, 8), τὴν ἀναπνοὴ καὶ φτάνει μέχρι καὶ τὸ πνεῦμα (*Ἡσ.* 19, 3· 29, 24). Δηλώνει τὴ ζωτικότητα τοῦ ἀνθρώπου (*Γεν.* 45, 27· *Κρ.* 15, 19· *Α' Βασ.* 30, 12), ἀλλὰ ἐπίσης καὶ τὴν ἀναπνοὴ του (*Ἡσ.* 42, 5· 57, 16· *Ζαχ.* 12, 1). Αὐτὸ ποὺ στὸ *Γεν.* 2, 7 χαρακτηρίζεται ὡς «πνοὴ ζωῆς», τὴν ὁποία ἐμφύσησε ὁ Θεός στὸν ἄνθρωπο, ἀποδίδεται στὸ *Ἰεζ.* 37, 1-14 μὲ ὅλο τὸ σημασιολογικὸ εὔρος τοῦ ὅρου. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ρούαχ (*Ἰεζ.* 37, 6-14) ἐκφέρεται μὲ τὸν λόγο τῶν προφητῶν. Ἐπίσης, ὡς πνεῦμα ζωῆς δὲν περιορίζεται μόνο στοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ στὰ ζῶα (*Γεν.* 6, 17· 7, 15 ἀπὸ P). Τὰ νεκρὰ εἶδωλα δὲν ἔχουν ἀναπνοὴ (*Ἀβακ.* 2, 19). Ὁ ὅρος ρούαχ ἀντιπροσωπεύει γενικὰ ὁλόκληρο τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου (*Ψαλ.* 31 [30], 6· *Ψαλ.* 143 [142], 7). Βλ. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὁ.π., σσ. 313-319· H. W. Wolff, *Anthropologie des Alten Testaments*, ὁ.π., σσ. 57-67· H. Schwarz, *Wir werden weiterleben. Die Botschaft der Bibel von der Unsterblichkeit im Lichte moderner Grenzerfahrungen*, ὁ.π., σσ. 14-16.

³⁰ *Γ' Βασ.* 17, 17 κ.ε.· *Ἰωβ* 27, 3· 34, 14-15.

ἀπὸ τὸν Θεό, γίνεται «ψυχὴ³¹ ζῶσα», ζωντανὸς δηλαδὴ ὁργανισμός³². Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Θεός, ὁ φορέας τῆς ζωῆς, δωρίζει τὴ ζωὴ στὸν ἄνθρωπο καὶ στὰ ζῶα, ἡ ζωὴ αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν Θεό³³. Στὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περιλαμβάνεται καὶ ἡ καρδιά. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐκτελεῖ τὴ σκέψη ἀλλὰ οἱ λειτουργίες της δὲν μποροῦν νὰ περιορισθοῦν σὲ γνωστικὲς μόνον ικανότητες. Ἡ καρδιά, λέβ / לב, εἶναι ἓνα ὄργανο σχέσεως, ἓνα ὄργανο κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό³⁴. Ἀποτελεῖ τμῆμα τοῦ συνόλου τῆς ἀνθρωπίνης ὄντοτητας καὶ ὅχι μεμονωμένο μέρος της καὶ πρέπει νὰ κατευθύνεται καὶ αὐτὴ πρὸς τὸν Θεό³⁵.

Στὴ διήγηση γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ P³⁶ ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται μετὰ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ: «ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν»³⁷. Εἶναι

31. Ὁ ὅρος ψυχὴ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ἔχει διαφορετικὴ σημασία ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἀπέκτησε ἀργότερα μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως. Σημαίνει τὴν ἀναπνοὴ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ μέρος ἀπὸ τὸ σῶμα. Στὴν ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δὲν ὑπάρχει διχοτόμηση τοῦ ἀνθρώπου σὲ σῶμα καὶ ψυχὴ οὔτε καὶ τριχοτόμηση (σῶμα-ψυχὴ-πνεῦμα). Βλ. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὅ.π., σ. 727· H. W. Wolff, *Anthropologie des Alten Testaments*, ὅ.π., σσ. 25-48· H. Schwarz, *Wir werden weiterleben. Die Botschaft der Bibel von der Unsterblichkeit im Lichte moderner Grenzerfahrungen*, ὅ.π., σσ. 13-14.

32. Πρβλ. Γεν. 7, 22· Εκκλ. 3, 19-21· Ψαλ. 104 [103], 29· Ἠσ. 42, 5.

33. Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὅ.π., σσ. 82-85· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκικῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σ. 30· H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὅ.π., σ. 727.

34. Δευτερ. 6, 4-5.

35. Βλ. Th. Klein, „Fleisch (NT)“, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*, Deutsche Bibel Gesellschaft, Mai 2007, <https://www.bibelwissenschaft.de/ressourcen/wiblex/neues-testament/fleisch-nt> [20.9.2023]· H. W. Wollf, *Anthropologie des Alten Testaments*, ὅ.π., σσ. 68-95· H. Schwarz, *Wir werden weiterleben. Die Botschaft der Bibel von der Unsterblichkeit im Lichte moderner Grenzerfahrungen*, ὅ.π., σσ. 13-14· B. Janowski, „Das Herz – Ein Beziehungsorgan, Zum Personverständnis des Alten Testaments“, στί: J. van Oorschot – A. Wagner (Hrsg.), *Anthropologie(n) des Alten Testaments*, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig ²2018, σσ. 43-63· B. Janowski, „Anthropologie des Alten Testaments. Grundfragen – Kontexte – Themenfelder“, *ThLZ* 139 (2014), σσ. 535-554· B. Janowski, „Der ganze Mensch. Zu den Koordinaten alttestamentlicher Anthropologie“, *ZThK* 113 (2016), σσ. 1-28.

36. Γεν. 1, 1-2, 4α.

37. Γεν. 1, 26.

μία απόφαση που δείχνει να βγαίνει από τα βάθη της καρδιάς του³⁸. Με την άποτυπωμένη στο εισαγωγικό μέρος του στίχου 1, 26 σκέψη του Θεού: «Ἄς φτιάξουμε τὸν ἄνθρωπο»³⁹, δηλώνεται ἡ ξεχωριστὴ θέση που θέλει νὰ τοῦ δώσει μέσα στὴν κτίση⁴⁰. Ὁ πληθυντικὸς τοῦ ρήματος καὶ τῆς λέξης *ἐλοχίμ* / *elohim* ἀποτελοῦν ἓναν ξεχωριστὸ τρόπο ἔκφρασης γιὰ νὰ δοθεῖ ἔμφαση στὴν ἐπισημότητα τῆς περιστασης, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν αὐστηρὸ μονοθεϊσμό⁴¹. Ὁμιλητὴς εἶναι ὁ Θεὸς καὶ τὸ ἔργο Του οὔτε τὸ ἀναθέτει οὔτε τὸ μοιράζεται μεῖς ἄλλους. Μετὰ τὴν λέξη *ἐλοχίμ* ἀποδίδεται ἡ ἀπόλυτη δύναμη καὶ ἐσωτερικὴ του πληρότητα⁴².

Τὰ ἐφόδια ποὺ ὁ Θεὸς παρέχει στὸν ἄνθρωπο τὸν τοποθετοῦν στὸ πρῶτο ψηλὸ σκαλὶ τῆς δημιουργίας, πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα. Ἡ δημιουργία τοῦ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» τοῦ Θεοῦ⁴³ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιότερη θεολογικὴ πληροφορία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Καθιστᾷ πρόδηλη τὴν ιδιαιτερότητά του ὡς ὑπαρξή, σηματοδοτεῖ τὴν εἰδικὴ σχέση του μετὰ τὸν Θεό⁴⁴, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν ρόλο του μέσα στὴν κτίση καὶ τὴν σχέση του μετὰ ἄλλα δημιουργήματα.

38. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 26.

39. Βλ. Γεν. 1, 26 σύμφωνα μετὰ τὴν μετάφραση: Ἀγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη), μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα. Στὸ κείμενο τῶν Ὁ ἔχουμε στὸ σημεῖο αὐτό: «καὶ εἶπεν ὁ θεός» (Gen. 1:26 LXX), Bible Works 10, Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research.

40. W. Zimmerli, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σ. 42· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σ. 81.

41. Πληθυντικὸς τῆς ἀπόλυτης ἔμφασης. Καὶ ἡ λέξη Κύριος (adon/άντων ἢ άντονάι/ adonaj συννηιζόταν στὸν πληθυντικὸ σὲ ἐπίσημες στιγμές, ὅπως κατὰ τὴν προσευχὴ ὡς προσφώνηση. Βλ. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 18· Cambridge Bible for Schools and Colleges, “Let us make/LXX ποιήσωμεν, Lat. faciamus” στό: Bible Hub, Commentary, Gen 1, 26, <https://biblehub.com/commentaries/genesis/1-26.htm> [20.9.2023].

42. Ἡ λέξη *ἐλοχίμ*, ὅταν χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει τὸν Θεό, συντάσσεται μετὰ ρῆμα στὸν ἐνικό, ὅποτε ὁ πληθυντικὸς ἐκφράζει τὸ ἀπεριόριστο τοῦ Θεοῦ σὲ μέγεθος, δόξα, δύναμη, χάρις. Σὲ ἓνα τέτοιο σημασιολογικὸ πλαίσιο στηριζόμενη ἡ πατερικὴ παράδοση, ἐρμηνεύοντας τυπολογικὰ τὸ χωρίο, δικαιολογημένα θεωρεῖ ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ προτυπώνεται ἡ Ἀγία Τριάδα. Βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σ. 82· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 18.

43. Γεν. 1, 26.

44. Βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σ. 81.

Οἱ ὅροι *εἰκόνα* [«τσέλεμ» דָּגֵל = εἰκόνα, εἰκών⁴⁵, ἄγαλμα, λαξευτὸ ἀντικείμενο⁴⁶] καὶ *ὁμοίωση* [«ντεμούτ» דְּמוּת = ὁμοίωση, ὁμοίωμα, ὁμοίωσις, ἰδέα, εἰκών⁴⁷, ὁμοιότητα, ἀντιστοιχία⁴⁸] ἔχουν σχεδὸν τὴν ἴδια σημασία. Τὸ νόημα τοῦ πιὸ ἀφηρημένου ὅρου ἀπὸ τοὺς δύο (*ὁμοίωση*) εἰσχωρεῖ καὶ μπλέκεται μὲ τὸ νόημα τοῦ πιὸ συγκεκριμένου (*εἰκόνα*). Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν πρέπει νὰ ἐρμηνεύονται σὲ συσχετισμὸ μεταξύ τους⁴⁹. Ὁ ἄνθρωπος λοιπόν, ὡς «εἰκόνα καὶ ὁμοίωση» μαζί, δημιουργεῖται ὡς ἀντίγραφο τοῦ θεϊκοῦ πρωτοτύπου. Τό «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δὲν σημαίνει ἀπεικόνιση τοῦ Θεοῦ στὴ μοναδικότητά του. Ἡ παρατήρηση στὸ *Γεν.* 1, 27: «...ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς» ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ δηλωθεῖ ἐξ ἀρχῆς ὅτι ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο μὲ ἀρσενικὸ καὶ θηλυκὸ γένος ὡς σημεῖο διάκρισης ἀπὸ τὴ μοναδικότητα τοῦ Θεοῦ⁵⁰. Οὔτε βέβαια μιλάμε γιὰ ὁμοιότητα στὴ μορφή τοῦ Θεοῦ, στὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικά του. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη πολλὲς φορὲς ὁ Γιαχβὲ παρουσιάζεται μὲ ἀνθρώπινη ὄψη, καὶ τότε μιλάμε γιὰ ἀνθρωπομορφισμό τοῦ Θεοῦ. Στὴν περίπτωση τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ μιλάμε γιὰ θεομορφισμό τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ κατανοηθεῖ μόνο μέσα ἀπὸ Ἐκείνον ἀπὸ τὸν Ὅποιο προέρχεται⁵¹.

Στὴν κατανόηση τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ ὁμοίωση τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου συνδράμει ἡ συνέχεια τοῦ *Γεν.* 1, 26, ὅπου ἀναδεικνύεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου καὶ καθορίζεται νὰ εἶναι ὁ ρόλος του μέσα στὴν κτίση ὡς ἡ ἐνσάρκωση τῆς δύναμης ποὺ ἐπιβάλλει τὴν τάξη σὲ αὐτήν⁵². Τὸ ἴδιο καὶ στὸν *Ψαλ.* 8, στὸν στ. 5, ὁ ἄνθρωπος

45. Δ. Δόικος, *Λεξικὸ τῆς Βιβλικῆς Ἑβραϊκῆς Γλώσσας, Α' Γένεσις*, ὅ.π., σ. 185.

46. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, τ. 1, ὅ.π., σ. 158· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σ. 26.

47. Δ. Δόικος, *Λεξικὸ τῆς Βιβλικῆς Ἑβραϊκῆς Γλώσσας, Α' Γένεσις*, ὅ.π., σ. 65.

48. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὅ.π., σ. 158· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σ. 26.

49. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὅ.π., σ. 734· W. Zimmerli, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὅ.π., σ. 43· G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὅ.π., σ. 158.

50. Βλ. W. Zimmerli, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὅ.π., σ. 43.

51. Βλ. W. Zimmerli, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὅ.π., σσ. 42-43· Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σ. 28· G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὅ.π., σ. 159.

52. Βλ. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὅ.π., σσ. 734-735, 738· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς*

ὡς «μπὲν Ἀδάμ» / מִן־אָדָם ἔχει μία ιδιαίτερη ἐξουσία πάνω στὴ φύση. Τὰ πάντα ὁ Θεὸς τὰ τοποθετεῖ κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τοῦ ἀνθρώπου⁵³. Στὸ ἴδιο πνεῦμα, στὸ μεταφρασμένο στὰ Ἑλληνικὰ τῆς ἐποχῆς Σοφ. Σειρ. 17, 1-4, διακηρύσσεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ δημιουργήσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ χῶμα, μὲ μετρημένες ἡμέρες ζωῆς καὶ μὲ ἐξουσία πάνω σὲ καθετὶ ποὺ βρίσκεται στὴ γῆ (στ. 1-2), τοὺς ἔντυσε μὲ δύναμη, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἔχει, καὶ τοὺς ἔπλασε σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα του (στ. 3). Τὸ ἴδιο καὶ στὸ Σοφ. Σολ. 2, 23⁵⁴. Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ἀφθαρτὴ ζωὴ. Τὸν ἔφτιαξε σύμφωνα μὲ τὴ δική του εἰκόνα, τὴν εἰκόνα τοῦ αἰώνιου Θεοῦ⁵⁵.

Σκοπὸς τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἦταν νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ⁵⁶. Ὅχι ὅμως ἴσος μὲ τὸν Θεό. Σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα, σύμφωνα μὲ τὸν στ. 6⁵⁷ τοῦ Ψαλμοῦ 8, ὁ Θεὸς τὸν ἔκανε ἐλάχιστα κατώτερο ἀπὸ ἀγγέλους⁵⁸. Ἄν καὶ μικρὸς καὶ ἀδύναμος, λαμβάνει ὡστόσο ὑψηλὴ θέση μέσα στὸν κόσμον τοῦ Θεοῦ. Πλησιάζει τὴ σφαῖρα τῶν θείων ὄντων στὰ ὁποῖα ἀνήκουν οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι στεφανωμένος σὰν βασιλιάς μὲ δόξα καὶ τιμὴ, γιὰ τὴν εἶναι ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ⁵⁹.

Ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ τοποθετήθηκε πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα ὡς ὅμοιος τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔπαψε νὰ εἶναι δημιούργημα⁶⁰. Σὲ ἀντίθεση μὲ

Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ.π., σ. 83.

53. Ψαλ. 8, 7: «καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ» (Ps. 8:7 LXT) Bible Works 10, Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research. Γιὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τοῦ στίχου βλ. Δ. Καϊμάκης, Ψαλμῷ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμοὺς, ὁ.π., σσ. 45-47· Δ. Καϊμάκης, Θέματα Παλαιοδιαθηκικῆς Θεολογίας, ὁ.π., σ. 26.

54. «...ὁ θεὸς ἔκτισεν τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ καὶ εἰκόνα τῆς ἰδίας ἀϊδιότητος ἐποίησεν αὐτόν» (Wis. 2:23 LXT), Bible Works 10, Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research.

55. Βλ. Δ. Καϊμάκης, Θέματα Παλαιοδιαθηκικῆς Θεολογίας, ὁ.π., σ. 28.

56. Βλ. σχ. W. Zimmerli, Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ.π., σ. 43· Δ. Καϊμάκης, Ψαλμῷ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμοὺς, ὁ.π., σσ. 45-46.

57. Πρβλ. Ἐβρ. 2, 7.

58. Βλ. σχετικὰ Δ. Καϊμάκης, Ψαλμῷ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμοὺς, ὁ.π., σσ. 37-51.

59. Βλ. σχετικὰ W. Zimmerli, Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ.π., σ. 43· Δ. Καϊμάκης, Ψαλμῷ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμοὺς, ὁ.π., σσ. 45-46.

60. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὁ.π., σ. 158· Δ. Καϊμάκης, Θέματα Παλαιοδιαθηκικῆς Θεολογίας, ὁ.π., σ. 26.

τὸν Θεό, σύμφωνα μὲ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη εἶναι «μπασάρ» / רֶשֶׁת = σάρκα, δηλαδή θνητὸς ἄνθρωπος⁶¹. Ἡ ζωὴ τοῦ εἶναι περιορισμένη⁶², παροδική⁶³ καὶ ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸ ζωογόνο πνεῦμα τοῦ Θεοῦ⁶⁴.

Ὁ ἀνθρωπολογικὸς ὅρος μπασάρ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πολλές σημασίες⁶⁵ τοῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀνάλογα μὲ τὸ πλαίσιο τοῦ κειμένου, δηλώνει τὴν ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐξασθένηση, τὴν ἀνημποριά⁶⁶. Γι' αὐτὸ καὶ ποτὲ δὲν χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν Θεό⁶⁷. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν Θεὸ ὡς «σάρκα», δηλαδή ὡς ὀλότητα⁶⁸-προσωπικὴ ὄντοτητα⁶⁹.

61. Βλ. *Ψαλ.* 65 [64], 3-4. Γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ ὅρου σάρκα στὸ *Ψαλ.* 65 [64], 3-4 βλ. Δ. Καϊμάκης, *Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμούς, ὁ.π., σ. 116*.

62. *Γεν.* 6, 3· *Ἱερ.* 17, 5.
63. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «σάρκα» εἶναι σὰν τὸ χορτάρι (*Ἡσ.* 40,5-6), σὰν ἕνα ἀνεμὸς ποὺ παφὲρχεται καὶ δὲν γυρίζει πίσω (*Ψαλ.* 78 [77], 39). Πρέπει νὰ πεθάνει καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὸ χῶμα (*Ἰώβ* 34, 15).

64. *Ἀρ.* 16, 22· 27, 16.

65. Ὁ ὅρος *πάσα σάρκα/χόλ μπασάρ* / רֶשֶׁת (*Gen.* 6:12 BHS, *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*) μὲ πορτεῖ νὰ περιλαμβάνει ὅλα τὰ ἔμβια ὄντα (*Γεν.* 6, 12.13.17· 7, 21· 9, 11.15.17· *Ἀρ.* 18, 15· *Ψαλ.* 136 [135], 25· *Δαν.* 4, 9). Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναφέρεται στὴν ἀνθρωπότητα ἢ στοὺς κατοίκους μιᾶς χώρας (*Ἰεζ.* 21, 4, 9) ἢ στὴ λατρευτικὴ κοινότητα (*Ἰλ.* 3, 1). Κεντρικὴ θέση κατέχει ἡ σημασία τοῦ ὅρου μὲ τὴν ἔννοια τῆς παροδικότητας, τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς ἐξάρτησης. Τέλος, στὸ πλαίσιο τοῦ προφητικοῦ μηνύματος, «πάσα σάρκα» εἶναι τὸ βῆμα μπροστὰ στὸ ὁποῖο ἀποκαλύπτεται ὁ ἴδιος ὁ Κύριος (*Ἡσ.* 40, 5· 49, 26) ἐπὶ τοῦ ὁποῖου θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κρίση τοῦ (*Ἡσ.* 66, 16· *Ἱερ* 12, 12· 25, 31· 45, 5). Βλ. Th. Klein, „*Fleisch (NT)*“, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*, Deutsche Bibel Gesellschaft, Mai 2007, <https://www.bibelwissenschaft.de/ressourcen/wiblex/neues-testament/fleisch-nt> [20.9.2023].

66. Καθοριστικὴ γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία στάθηκε ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὅρου σὰρξ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (πρβλ. *Γαλ.* 5, 16-17: «Λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε. ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκειται, ἵνα μὴ ἂ ἐὰν θέλητε ταῦτα ποιεῖτε» (*Gal.* 5:16-17 UBS4, *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*). Βλ. E. Lohse, *Ἐπίτομη Θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, μετάφρ. Σ. Ἀγουρίδης, ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2010, σσ. 133-136· Th. Klein, „*Fleisch (NT)*“, *Das Wissenschaftliche Bibellexikon im Internet (Wiblex)*, Deutsche Bibel Gesellschaft, Mai 2007, <https://www.bibelwissenschaft.de/ressourcen/wiblex/neues-testament/fleisch-nt> [20.11.2023].

67. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὁ.π., σ. 726.

68. Βλ. *Ψαλ.* 65 [64], 3-4, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀνθρωπολογία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ποὺ κατανοεῖ τὴν ἀνθρώπινη φύση ὡς σύνθεση ἀπὸ σῶμα καὶ ψυχῇ. Βλ. Δ. Καϊμάκης, *Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμούς, ὁ.π., σ. 116*.

69. Πρβλ. *Ψαλ.* 56 [55], 5, 12, ὅπου ὁ ὅρος σάρκα εἶναι ἀντίστοιχος τοῦ Ἀδάμ/ אָדָם μὲ τὴν ἔννοια ὀλόκληρου τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου. Βλ. Δ. Καϊμάκης, *Σύντομο Ὑπόμνημα*

Διαμέσου αὐτῆς τῆς σαρκικῆς, γήινης φύσης του, τῆς παροδικῆς, μέσα ἀπὸ τὴν ἐπίγεια κατάστασή του, ἔχει τὴ δυνατότητα κοινωνίας μετὰ τὸν Θεό. Ὁ προορισμὸς τοῦ σαρκικοῦ, ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, ἀνθρώπου εἶναι νὰ μοιάσει στὸν Δημιουργό του ἀλλὰ ὄχι νὰ ἐξισωθεῖ μαζί του.

Ὅπως ὁ Θεὸς εἶναι κύριος ὅλης τῆς δημιουργίας, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος τοποθετήθηκε ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματα καὶ ἔλαβε κατὰ παραχώρηση ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ τὴν ἐξουσία νὰ κυριαρχεῖ πάνω σὲ αὐτὰ ὡς σημάδι τῆς δικῆς του κυριότητος⁷⁰. Ἀπὸ ἐκεῖ κι ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θυμᾶται ὅτι ἀντιπροσωπεύει τὸν Δημιουργὸ καὶ ὅτι εἶναι ὑπεύθυνος καὶ ὑπόλογος ἀπέναντί Του γιὰ τὴ σωστὴ διαχείριση τῆς κτίσεως, ὅτι ἡ ἐξουσία του δὲν εἶναι ἀνεξέλεγκτη ἀλλὰ ὀριοθετεῖται ἀπὸ τὶς ἐντολὲς τοῦ Κυρίου, τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ διαφυλάττει, νὰ ὑπακούει καὶ νὰ ἐκτελεῖ⁷¹. Αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος, τὸν ὁποῖο ἂν ἀκολουθεῖ, ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ διατηρεῖ τὴν ἁρμονικὴ σχέση μαζί Του, μετὰ τὸν συνάνθρωπο καὶ τὴν κτίση, καὶ νὰ παραμένει εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁷² μετὰ τὴ δυνατότητα νὰ τοῦ μοιάσει.

Ἡ ἁρμονικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν Θεό, ποὺ παριστάνεται μετὰ τὴν εἰκόνα μιᾶς εὐτυχισμένης ζωῆς στὸν κήπο τῆς Ἑδέμ⁷³, διασπάσθηκε ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ οἱ πρωτόπλαστοι δὲν ὑπάκουσαν στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ νὰ μὴν δοκιμάσουν νὰ φᾶνε ἀπὸ τὸ δέντρο τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ⁷⁴. Ἐμπιστεύθηκαν τὸ κτίσμα, τὸ φίδι, καὶ ὄχι τὸν Κτίστη καὶ ὑπέκυψαν στὸν πειρασμὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ παρακούσουν τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου⁷⁵. Ὑπέκυψαν στὴν ἐπιθυμία νὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια τῆς πεπερασμένης

στοὺς *Ψαλμούς*, ἐκδ. Ψυχολόγος, Ἀθήνα 2010, σ. 208.

70. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σ. 26· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὅ.π., σ. 83.

71. Ἐνῶ ἡ διήγηση τοῦ J γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δὲν κάνει καθόλου λόγο γιὰ τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ προσανατολίζεται περισσότερο πρὸς τὴν πτώση, ὁ P στὴ διήγησή του εἶναι πιὸ ἀναλυτικός. Βλ. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σσ. 28-29.

72. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκῆς Θεολογίας*, ὅ.π., σσ. 28-29.

73. Πρόκειται γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ παραδείσου στὴν ἐνότητα Γεν. 2, 8-17.

74. Πρόκειται γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πτώσεως στὴν ἐνότητα Γεν. 3, 1-24.

75. Βλ. Μ. Konkel, „Diesseits von Eden, Überlegungen zur sog. Sündenfallerzählung (Gen. 2-3)“, *ThG* 58, 4 (2015), σσ. 261-276.

τους ύπαρξης, θέλοντας να τὰ γνωρίζουν ὅλα⁷⁶, ὅπως ὁ Θεός μέσα ὅμως ἀπὸ μιὰ κατάσταση αὐτονομίας, χωρὶς τὴν κοινωνία μαζί Του καὶ ἄρα χωρὶς τὴν προστασία Του⁷⁷. Ἡ ἀπόφαση ἀνυπακοῆς στὴν προκειμένη περίπτωση καὶ ἡ δοκιμὴ ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ⁷⁸ ἦταν ἀπόφαση παρακοῆς τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ καὶ σήμαινε ἀπόφαση αὐτονόμησης τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιθυμίας νὰ ἀποφασίζει μόνος του τί εἶναι καλὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τί ὄχι, χωρὶς νὰ ὑπολογίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἐπρόκειτο ἐν τέλει γιὰ ἄρνηση τῆς ἐξάρτησής του ἀπὸ τὸν Θεό. Ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν πηγὴ ζωῆς συνεπάγεται θάνατο, κατὰ τὴν προειδοποίηση τοῦ Θεοῦ στὸν πρῶτο ἄνθρωπο: «γιατὶ τὴν ἴδια μέρα ποὺ θὰ φᾶς ἀπ' αὐτὸ ἐξάπαντος θὰ πεθάνεις»⁷⁹ [«ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ θανάτω ἀποθανεῖσθε»⁸⁰]. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ παραμένει σὲ κοινωνία μὲ τὸν Θεὸ καὶ ἄρα συνεχίζει νὰ ζεῖ. Ἄν πάψει νὰ τὸ κάνει αὐτό, ἡ συμπεριφορὰ του δὲν ταυτίζεται μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τότε διακόπτει τὴ σύνδεσή του μὲ τὴν πηγὴ ζωῆς καὶ ἄρα πεθαίνει⁸¹. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸν φυσικὸ τοῦ θάνατο ἀλλὰ γιὰ

76. G. von Rad, *Theologie des Alten Testaments*, ὁ.π., σσ. 168-169· B. Schmitz, „Ihr werdet wie Gott, erkennend Gutes und Böses (Gen. 3, 5). Gut und Böse-Grenzziehungen in der Urgeschichte (Gen. 1-9)“, στο: Beatrice Acklin-Zimmermann/Barbara Schmitz (Hg.), *An der Grenze - Theologische Erkundungen zum Bösen*, Otto Lembeck, Frankfurt a.M. 2007, σσ. 13-41.

77. Βλ. Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σσ. 87, 100-108.

78. Βλ. σχ. H. J. Stoebe, „Gut und Böse in der Jahwistischen Quelle des Pentateuch“, *ZAW* 65 (1953), σσ. 188-204· H. S. Stern, „The Knowledge of Good and Evil“, *VetT* 8 (1958), σσ. 405-418.

79. Γεν. 2, 17. Ἡ Ἁγία Γραφή (Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη), μετάφρ. ἀπὸ τὰ πρωτό-τυπα κείμενα, ὁ.π.

80. Gen. 2:17 LXT, LXX (Rahlfs) Text, *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*.

81. Κατὰ παρόμοιο τρόπο ἡ σοφία, στὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν (Παροιμ. κεφ. 1-9), προσωποποιημένη, ἔχοντας τὸν ρόλο τῆς προφήτισας διακηρύσσει σὲ σημεῖα ὅπου εἶναι συγκεντρωμένοι πολλοὶ ἄνθρωποι, ὅπως οἱ πύλες τῆς πόλης, ὅτι ὅποιος τηρεῖ τὶς ἐντολὲς τοῦ Θεοῦ κερδίζει τὴ ζωὴ, καὶ αὐτὸ εἶναι σοφία, ἐνῶ θάνατος περιμένει ὅποιον κάνει τὸ ἀντίθετο, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀνοησία, μωρία. Βλ. σχ. Μαρία Ἰω. Παζάρσκη, *Ἀπὸ τῆ σοφίας στὸ λόγο καὶ τὸ πνεῦμα, Προβληματισμοὶ στὴ Σοφιολογικὴ Γραμματεία*, Θεσσαλονίκη 2009, σσ. 48 κ.έ.· Δ. Καϊμάκης, *Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου, Ὑπόμνημα σὲ ἐκλεκτοὺς Ψαλμοὺς*, ὁ.π., σσ. 319-321· L. Köhler, *Theologie des Alten Testaments*, Tübingen 1936, σ. 156· Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ*

τὸν πνευματικό, ὁ ὁποῖος τὸν θέτει ἔξω ἀπὸ τὴν κοινωνία ζωῆς μὲ τὸν Θεό⁸².

Γιὰ ἄρνηση τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Δημιουργό του καὶ νὰ λειτουργεῖ ὡς αὐτόνομη ὑπαρξή δείχνοντας ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στὶς δικές του δυνατότητες κάνει λόγο καὶ ἡ ἀφήγηση γιὰ τὸν πύργο τῆς Βαβέλ⁸³. Οἱ ἄνθρωποι ὑπερεκτίμησαν τὶς δυνατότητές τους, καθὼς χάρη στὶς τεχνολογικὲς γνώσεις ποὺ διέθεταν μποροῦσαν καὶ κατασκεύαζαν μεγάλα οἰκοδομήματα. Ὁρμώμενοι ἀπὸ αἰσθήματα αὐτάρκειας καὶ παντοδυναμίας, ἀποφάσισαν νὰ κτίσουν ἕναν πύργο πάρα πολὺ ψηλὸ γιὰ δική τους δόξα⁸⁴, θεωρώντας ὅτι τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἐμποδίσει νὰ τὸ καταφέρουν. Ἡ ἀλαζονεία⁸⁵ τοὺς αὐτῇ προκάλεσε τὴν παρέμβαση τοῦ Θεοῦ⁸⁶. Κατέβηκε νὰ δεῖ τὴν πόλη καὶ τὸν πύργο. Παρατήρησε ὅτι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴ θεόδοτη εὐφυΐα τους, ἔχοντας τὴ δυνατότητα νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀποτελεσματικὰ μεταξὺ τους, ἀποφάσισαν νὰ ἀκολουθήσουν τὰ δικὰ τους σχέδια καὶ ὅχι τὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ νὰ σκορπίσουν καὶ νὰ γεμίσουν τὴ γῆ. Ἐπιδίωκαν νὰ ὑλοποιήσουν μία ἀτζέντα γιὰ τὸ δικό τους μεγαλεῖο, γιὰ προσωπικὴ ἐξύψωση. Ὁ Θεός, ἐνοχλημένος ἀπὸ αὐτό, ἐπέφερε σύγχυση στὴν ἐπικοινωνία μεταξὺ τους, κάνοντάς τους τελικὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν δικό τους στόχο καὶ νὰ σκορπισθοῦν ὅπως ὁ ἴδιος εἶχε σχεδιάσει⁸⁷. Ἡ διήγηση γιὰ τὸν πύργο τῆς Βαβέλ περιγράφει μία ἀνθρωπότητα ποὺ ἐνωμένη χρησιμοποιοῦ ὅλους τοὺς πόρους της γιὰ νὰ ἰδρύσει μία πόλη, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὸ ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὁποῖο σκόπευε νὰ κάνει ὁ Θεὸς ὅταν δημιούργησε τὸν κόσμο. Ὁ πύργος συμβολίζει τὴν αὐτονομία καὶ οἱ οἰκοδόμοι τῆς πόλης θεωροῦν γιὰ τὸν ἑαυτό τους ὅτι μποροῦν νὰ καθορίζουν τὴ μοῖρα τους χωρὶς καμμία ἀναφορὰ στὸν Κύριο⁸⁸.

κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ.π., σσ. 103, 109, 110, 111.

82. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὁ.π., σ. 742.

83. *Γεν.* 11, 1-9.

84. *Γεν.* 11, 4.

85. H. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὁ.π., σ. 744.

86. Μ. Κωνσταντίνου, *Μικρὲς Ἑρμηνευτικὲς Μελέτες σὲ ἀφηγηματικὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ὁ.π., σσ. 132, 138-141.

87. *Γεν.* 11,6· Βλ. σχετικὰ D. E. Pratte, *Commentary on the book of Genesis: Bible Study Notes and Comments*, Lulu.Com, χ.τ. 2018, σ. 129.

88. ESV Study Bible Contents, "Introduction to Genesis, 11, 1-9, The Tower of Babel", *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*.

Στόν κήπο τῆς Ἑδέμ καὶ στὴ Βαβέλ τοῦ εἰκονικοῦ κόσμου, ποὺ ἔχει δημιουργήσει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἐξ αἰτίας τῆς ἐξέλιξης τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, ἔχει τὴν αἴσθηση πὼς εἶναι παντογνώστης, παντεπόπτης, παντακουστής, ὁ παντοδύναμος⁸⁹ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐλέγχει τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα, ἓνας «θεός», ποὺ ὅμως δείχνει νὰ ἔχει χάσει τὸ μέτρο. Μὲ μία ἀλαζονεία, ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὸν αὐτοθαυμασμό του γιὰ τὸ ἐπίπεδο κατάρκτησης τῆς γνώσης στὸ ὁποῖο ἔχει φθάσει, ὁ ἄνθρωπος λειτουργεῖ ὡς αὐτόνομη ὑπαρξὴ καὶ αὐτοτοποθετεῖται στὸ ὑψηλότερο βᾶθρο τοῦ κόσμου. Ἡ στάση του αὐτὴ δὲν τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τοὺς πρωτοπλάστους οὔτε ἀπὸ τοὺς τεχνίτες τῆς Βαβέλ. Τώρα τὸ δένδρο τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τὸ ἔχει φτιάξει ὁ θνητὸς ἄνθρωπος καὶ οἱ καρποὶ του εἶναι τὰ παράγωγα τῆς ὑψηλῆς τεχνολογίας τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης, πού «ὁ ἴδιος κερνᾷ καὶ τρώει»⁹⁰ χωρὶς νὰ ὑπολογίζει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐπιζητεῖ νὰ γίνῃ ὑπεράνθρωπος. Αὐτὸς ποὺ θὰ ἰδρύσῃ τὴ νέα Βαβυλῶνα. Τὴν πόλη-σύμβολο τῆς φιλοδοξίας τῆς ἀνθρωπότητας νὰ ἐκθρονίσει τὸν Θεὸ καὶ νὰ κάνῃ τὴ γῆ δική της⁹¹. Ἐνῶ αἰσθάνεται παντογνώστης, στέκεται ἀνεπαρκὴς καὶ προβληματισμένος μπροστὰ στὰ ἠθικὰ διλήμματα καὶ τὰ ζητήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν αὐτόβουλων καὶ εὐφυῶν μηχανῶν ποὺ ὁ ἴδιος κατασκευάζει.

Ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἐξαρτᾶται ἂν θὰ συμπεριφερθεῖ ὡς πλάσμα τοῦ Θεοῦ ποὺ θὰ διαχειριστεῖ τίς γνώσεις του ὡς συνεργάτης⁹² καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ ἂν κινούμενος σὲ πορεία μιᾶς νέας πτώσης, κυριευμένος ἀπὸ ἀρνητικὴ θέληση γιὰ δύναμη, θὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ ὑπερβῇ τὴν περιορισμένη ἀνθρώπινη φύση του ἀναπαράγοντας τὸ δικό του εἶδωλο μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ μετανθρώπου (βιο-ρομπότ)⁹³, δίνοντας ἔτσι στὸν ἑαυτὸ του ρόλο καὶ θέση Δημιουργοῦ

89. Μ. Πλωρίτης, «...Καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί...». Καὶ ἂν ἡ «ἀλάθητη» ὑψηλὴ τεχνολογία κάνει κάποιο λάθος, *Τὸ Βῆμα*, 24.11.2008, <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/kai-esesthe-ws-theoi/> [20.9.2023].

90. Μ. Πλωρίτης, «...Καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί...». Καὶ ἂν ἡ «ἀλάθητη» ὑψηλὴ τεχνολογία κάνει κάποιο λάθος, ὁ.π.

91. Ἀπ. κεφ. 17-18· Βλ. ESV Study Bible Contents, "Revelation 17,1-15, Babylon's Power and Luxury", *Bible Works 10, Software for Biblical Exegesis & Research*.

92. Βλ. Η. D. Preuß, *Θεολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, τ. Α'-Β', ὁ.π., σ. 736.

93. Γιὰ τὸν μετάνθρωπο βλ. Κωνσταντῖνα Ἰω. Γογγάκη, «Τὸ ὄραμα τοῦ ὑπερανθρώπου

μέσα στὸν κόσμον. Τέλος, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἐξαρτᾶται ἂν θὰ παραμείνει εἰκόνα τοῦ Θεοῦ⁹⁴, μιμούμενος τὸν Δημιουργό του, πού «τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε»⁹⁵ καὶ αἰωνίως μεριμνᾷ γιὰ τὴ σωτηρία του.

SUMMARY

Man as God's creation and Artificial Intelligence

By Maria Pazarski, PhD

University Ecclesiastical Academy of Athens

Artificial Intelligence is the most powerful technology on the planet today. In the introductory part of this presentation, a brief reference is made to this topic and to the reflection of the international academic and scientific community on the upheavals that Artificial Intelligence is causing through its generalized application in all fields. In the discussion among its representatives on the future of humanity, it is necessary to redefine the position and future course of modern man in the world. In this regard, the biblical view of man is more relevant than ever. In the main part of this presentation, we will focus on the narratives of the *Book of Genesis* about the prehistory of humanity (*Gen* 1-11), especially about the creation of man, the story of Paradise, the Fall, and the Tower of Babel. These texts proclaim fundamental theological truths and address powerful messages to modern man who, in the Garden of Eden and in the Babel of the virtual world he has created with the development of Artificial Intelligence, seeks to become a superman, a Creator in the place of God the Creator. An all-seeing, all-knowing, all-powerful God who seems to have lost all sense of moderation. With a conceit arising from

καὶ τὸ μετανθρώπινο μέλλον: Σχεδιάσματα, ἐπιτεύγματα, οὐτοπίες», *Πρακτικά τοῦ Β' Φιλοσοφικοῦ Συμποσίου, Ἀθήνα, 16 Μαΐου 2014*, ἐπιμ. Κωνσταντῖνα Ἰω. Γογγάκη – Ἰω. Γ. Καλογεράκος, ἐκδ. Παπαηλιού, Ἀθήνα 2014, σσ. 113-130· Τ. Σερμέτης, Ὁ Μετάνθρωπος καὶ ὁ Ὑπεράνθρωπος, δρόμος τῆς Ἀριστερᾶς, 4-3-2020, <https://edromos.gr/o-metanthropos-kai-o-yperanthropos/> [20.9.2023].

94. Δ. Καϊμάκης, *Θέματα Παλαιδιαθηκικῆς Θεολογίας*, ὁ.π., σ. 29.

95. Βλ. *Ψαλ.* 104 [103], 24· *Ψαλ.* 19,2· *Ἰωβ* 38, 4 κ.έ· *Παροιμ.* 3, 19.

his self-admiration of the high level of knowledge he has attained, he functions as an autonomous existence and places himself on the highest pedestal in the world. This attitude does not differentiate him from the proto-humans or the craftsmen of Babel. Is this about progress, or is modern man, living in the golden age of data and algorithms, heading for a new decline? According to the narratives of the biblical texts, man is the creature whom God placed on the highest level of Creation, making him in His image and blessing him with the ability to resemble Him. He has enormous resources and the amazing ability to choose the path of communion with his Creator. This is the only way to overcome the limits of transience imposed by his carnal existence and to remain an image of God, imitating the wisdom of the Creator and His infinite love.